

ધોરણ : 5

ગુજરાતી

પાઠ : 6

નર્મદામૈયા

રમણલાલ સોની

આજનું અયોજન

લેખક પરિચય

પ્રસ્તાવના

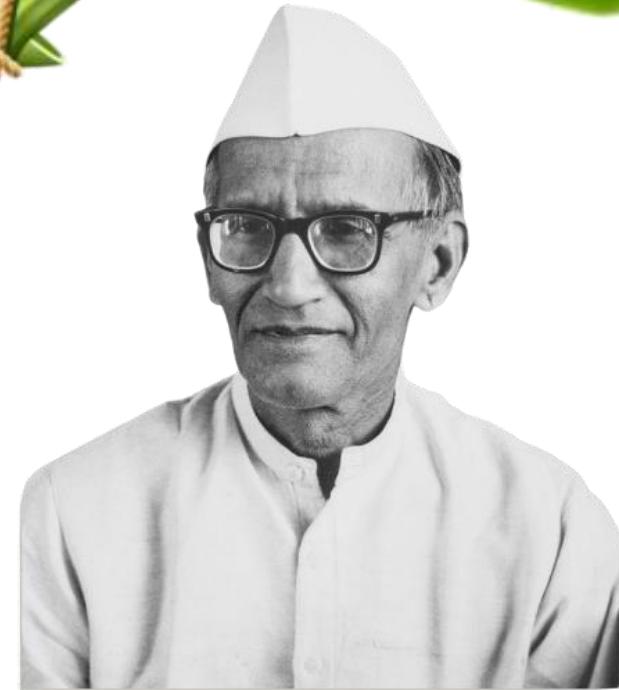
પાઠનું વાંચન અને સમજૂતી

શબ્દાર્થ

સ્વાધ્યાય

લેખક પરિચય

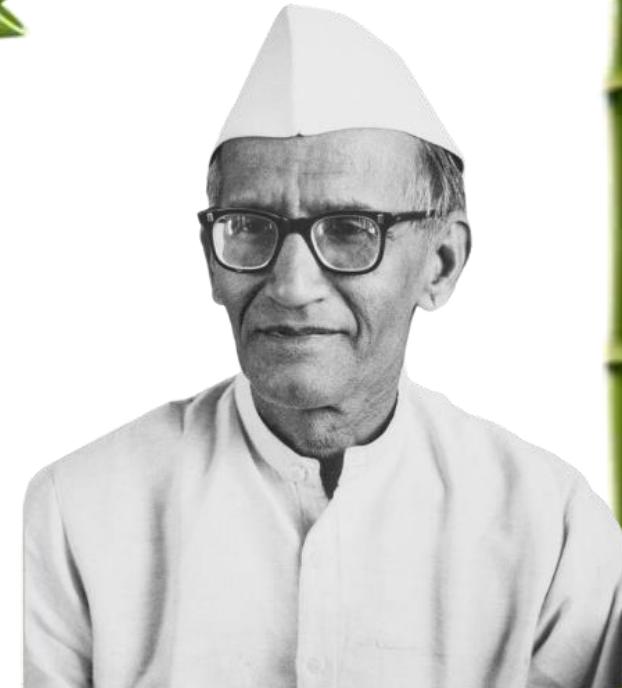
સોની રમણલાલ પીતાંબરદાસ , 'સુદામો'
જન્મ મોડાસા તાલુકાના કોકાપુર ગામમાં.
પ્રાથમિક-માધ્યમિક શિક્ષણ મોડાસામાં.
૧૯૪૦માં આગ્રા યુનિવર્સિટીમાંથી બી.એ.
૧૯૪૫માં બી.ટી. મોડાસા હાઇસ્કૂલમાં
શિક્ષક અને આચાર્ય.

રમણલાલ સોની

લેખક પરિચય

સત્યાગ્રહની લડતમાં સક્રિયતા અને જોલગમન.
૧૯૪૫માં નોકરી છોડીને સાહિત્ય અને
સમાજહિતનાં કાર્યોમાં વધુ સક્રિય.
ઘેરૂતો તથા હરિજનોના ઉદ્ઘાર માટે અનેક
પ્રવૃત્તિઓનું સંચાલન.
૧૯૫૨ થી ૧૯૫૭ સુધી મુંબઈ ધારાસભાના સભ્ય.

રમણલાલ સોની

પ્રસ્તાવના

આ પ્રવાસવર્ણનમાં લેખકે લોકમાતા નર્મદાનો સરળ
ભાષામાં સરસ પરિચય કરાવ્યો છે.
નર્મદામૈયા ખરા અર્થમાં ગુજરાતની લોકમાતા છે,
જીવાદોરી છે. આ વાત લેખકે આપણે પોતે પ્રવાસ
માણસી હોઈએ તેવી રસાળ શૈલીમાં કરી છે.

પાઈનું વાંચન અને સમજૂતી

ચાલો, ત્યારે આજે એક નવી જ જાતનો પ્રવાસ કરીએ. મુસાફરી
કેટલી લાંબી છે - ખબર છે ?

1312 કિલોમીટર જેટલી ! તમને થશે - અરે ! કેટલી લાંબી ? ક્યારે
પૂરી થાય, ને કેવા થાકી જવાય !

પણ આપણે પંખીની પાંખે ને પાણીના પ્રવાહ પ્રવાસ કરીશું નહિ
થાક લાગે, નહિ ખોટો સમય જાય

ને મજા એટલી જ આવશે.

મનને તૈયાર રાખજો. આપણે છેક ફૂર પહોંચી જઈએ છીએ.

ગુજરાતની પૂર્વ બાજુએ શરૂ થાય છે મધ્યપ્રદેશ.

આપણે જઈશું મધ્યપ્રદેશમાં પણ છેક પૂર્વ તરફ. ત્યાં મેકલ નામનો
પર્વત છે.

એની તળેટીમાં એક વિશાળ સરોવર છે અમરકંટક, ત્યાંથી નીકળે છે
આપણી નર્મદામૈયા.

આકાશમાં ઊંચે ને ઊંચે જઈએ તો ભારતદેશના બે આડા ભાગ
પાડતી એક ચળકતી ને સરકતી રેખા દેખાય એ જ નર્મદા.

ઉપરનો ભાગ ઉત્તર ભારત ને નીચેનો ભાગ દક્ષિણ ભારત.
વળી, કંઈ કેટલાય કિલોમીટર સુધી તો નર્મદાની બંને બાજુ બે
ઊંચા પર્વતો છે : ઉત્તરમાં વિંધ્ય ને દક્ષિણમાં સાતપુડા; ને વચ્ચે
વહે છે ધસમસતી રેણુતી-કુદરતી નર્મદા.

તમને ખબર છે 'નર્મદા' નો અર્થ ?

જે આપણાને આનંદ એટલે કે નર્મ આપે તે નર્મદા.

એના કિનારા પરની કુદરતી શોભા આપણાને આનંદિત કરી મૂકે
એવી છે.

ઠેર ઠેર સુંદર વૃક્ષો ને સાથે સાથે ચાલ્યા આવતા ઊંચા-નીચા
પહાડો, ક્યાંક લીલોતરીવાળાં સુંદર ખુલ્લા મેદાનો.
નર્મદા ક્યાંક એકદમ શાંત; ક્યાંક દોડતી-કૂદતી એટલે એને 'રેવા'
પણ કહે છે; રેવા એટલે કૂદનારી.
ક્યાંક એ ધોઘ બની જાય છે ને ક્યાંક પહોળા પટે ધીરગંભીર વહે
છ.
આવી સરસ નદી ! આપણા ઋષિમુનિઓ તો એના સુંદર કિનારે
યાત્રા કરી એનાં વખાણ કરતાં થાકતા જ નથી.

તમે તમારાં દાદા-દાઈને આ સ્તોત્ર ગાતાં પણ સાંભળ્યા હશે :
‘ત્વદીય પાદપંકજં નમામિ દેવી નર્મદે !’

લો, આમ વાત કરતાં કરતાં આપણે જબલપુર પાસે લેડાઘાટ આવી
પહોંચ્યા. સુંદર જગા છે.

આરસપહણાના ઘેરા પીળા ખડકો વચ્ચે શાંત વહેતો પ્રવાહ, ચાંદની
રાતે નૌકાવિહારની એવી તો મજા આવે ! ને આ જુઓ : પર્વતો
કેટલા નજીક આવી ગયા છે ! જાણે વાતે વળ્યા ! આ જગ્યાને
બંદરકૂદ કહે છે.

આ પર્વત પરથી સામેના પર્વત પર ને ત્યાંથી વળી પાછા આ
પર્વત પર વાંદરા કુદાકુદ કર્યા કરે. વચ્ચે નઈમાતા જોયા કરે એ
વાંદરાકુદ.

કહે છે કે જૂના જમાનામાં શૂરવીર સૈનિકો પોતાના ઘોડા પણ
અહીંથી કુદાવી જતા.

ને ત્યાં જુઓ : 108 પગથિયાંવાળું ચોસઢ જોગણીઓનું ગૌરીશંકર
મંદિર.

આ નર્મદામૈયાને કિનારે મંદિરો કેટલાં બધાં ને ઠેર ઠેર ! હવે થોડા
આગામ જઈશું ને?

નઈની સાથે સાથે પૂર્વથી પશ્ચિમ તરફ મુશળધારથી પણ વધારે
વરસાદ પડે તેને શું કહીએ ? ધુંવાધાર વરસાદ.
ધુંવા એટલે ધુમાડો ને ધાર એટલે પાણીની ધારા; આ ધુંવાધાર
નામની જગાએ નર્મદા ધોધની જેમ પડે છે.
ઉંચા પર્વત પરથી નીચે મોટી શિલાઓ પર પડે.
આથી ફીણા ભરેલાં સકેદ પાણી ઉણ્ણો, ને એની આસપાસ એટલાં
બધાં ઝીણાં ઝીણાં બિન્કુઓ ઉડે કે જણે ધુમાડો જ જોઈ લો ! કેટલું
સુંદર ! તડકો હોય તો મેઘધનુષ્ય પણ દેખાય; ને પાણી પડવાનો
અવાજ તો સિંહની ગજના જેવો.

આજુબાજુ ખુલ્લો પ્રદેશ. આગણ જતાં પ્રવાહ સહેજ ધીમો પડે .

આ પથ્થર શંખજીરુના સફેદ સુંવાળા પથ્થર છે. થાય કે થોડા વીણી લઈએ ! હવે થોડીક ઝડપ કરીશું ને ?

ઈટારસી - હૈશંગાબાદ આગણ નર્મદાને કિનારે ત્રાંસા અણીદાર પથ્થરો છે. ધ્યાન રાખીને પગ મૂકવો પડે.

પણ આપણે તો પંખીની આંખે ઊંચે પંખીની પાંખે ઝડપથી આગણ ચાલીએ.

વાહ ! હવે ગુજરાતમાં પ્રવેશી ગયા. ઘણે સુધી તો નર્મદા
મધ્યપ્રદેશ ને ગુજરાતની સરહદે સરહદે ચાલે છે ને પછી
ગુજરાતમાં પ્રવેશે છે.

કેવડિયા નજીક ગોરા ગામે શૂલપાણેશ્વર મહાદેવના મંદિરને પ્રણામ
કરી આગળ ચાલીએ.

પેલું દેખાય ભરૂચ જિલ્લાનું નવાગામ અને આ જુઓ, નીચે
દેખાય છે વિશ્વની આઠમી અજાયબી જેવો સરદાર સરોવર બંધ !

આ જળરાશિથી ગુજરાત અને રાજ્યસ્થાનના કરોડો લોકોની તરસ
છીપશે અને જમીનને સિંચાઈનો પણ લાભ મળશે.

વિશ્વની સૌથી મોટી કોંકિટ અસ્તરવાળી નર્મદાની મુખ્ય નહેર
નર્મદાનાં જળને ઠેઠ રાજ્યસ્થાન સુધી પહોંચાડશે.

આમ, આ નર્મદા નદીના ખંબાતના અખાતમાં વ્યર્થ વહી જતાં
પાણીનો કાર્યક્ષમ ઉપયોગ કરવા

મનુષ્ય કેવો ભગીરથ પ્રયાસ કર્યો છે ! નમામિ દેવિ નર્મદે !
જુઓ તો, નર્મદાએ અહીં બેટ બનાવી દીધો છે. બે બાજુ નર્મદા
વચ્ચે કબીરવડ. અહીં નર્મદામૈયા શાંત છે.

વષોથી વડવાઈઓ ફેલાવી ફેલાવીને વડ અહીં વડદાદા બની ગયા છે.

જાણે વડનું નાનું સરખું વન જોઈ લો! કવિ નર્મદે તો વળી ગાયેલું :
“ભૂરો ભાસ્યો ઝાંખો દૂરથી ધુમસે પહાડ સરખો !” ધુમસમાં ભૂરો ને ઝાંખો પહાડ જેવો દેખાય છે.

થાય છે કે અહીં રમવા રોકાઈ જઈએ. પણ વડદાદા આગળ શાંત ને આજાંકિત નર્મદામૈયા આપણાને લાડથી જાણે કહે છે :
“બહુ સમય થઈ ગયો છે, સ્નાન કરીને આગળ વધો.....

પણ જોજો હો, જળ એ જીવન છે. આપણે જળને સાચવીશું તો જળ
આપણને સાચવશે. ખરું ને ?”

તો આપણે ચાલીએ. બેટને સામે છડ; ઉપર, શુક્લતીર્થ આગળ.
કુદરતનું એક બીજું સુંદર તીર્થ.

અહીંથી આગળ ભરૂચ નજીક હવે નર્મદા સાગરને મળશે. દરેક નદી
છેવટે સાગરને જ મળે ને ?

કેટલું બધું કૂદતી ને દોડતી નર્મદા અહીં ધીમી પડે છે.

પણ નર્મદા તે નર્મદા.

બીજુ નદીઓ જેટલી ધીમી તો પડે જ શાની ? સાગરમાંથ ફૂર સુધી
પોતાનો ચીલો કરતી ધસે છે ને પછી તેમાં ભળી જાય છે.

આવી નર્મદા આપણી લોકમાતા છે. ગુજરાતની મોટી ને સુંદર નદી
છે - આપણી આશા છે; જીવાદોરી છે.

તમને થાય છે ને કે મોટા થઈશું ત્યારે સગી આંખે ને થનગનતા
પગે જાતે જ નર્મદાનો પ્રવાસ કરીશું ?

શાબુદીશ્વર

પંખીને પાંઘે ને પાણીના પ્રવહે – વહેતા પાણી પર ઊંચેથી નજર
રાખીને , પ્રવાહની જેમ ધસમસતાં

ધસારાબંધ – ઉતાવળે વહેતી

સ્તોત્ર – (દેવી - દેવતાની) છંદોબદ્ધ સ્તુતિ

ત્વદીય પાદપંકજં નમામિ દેવિ નર્મદે ! – હે દેવિ નર્મદામૈયા ! તારાં

ચરણકમળમાં હું નમન કરું છું

જબલપુર – મધ્યપ્રદેશ નું શહેર

નોકાવિહાર – હોડીમાં બેસીને ફરવું – સહેલગાહ કરવી તે

યોસઠ જોગણી – યોસઠ યોગિની , આપણે ત્યાં પુરાણોમાં જોગણીની
સંખ્યા યોસઠ છે એવી માન્યતા છે

ગૌરીશંકર – દેવી પાર્વતી અને ભગવાન શંકર

ઠેર ઠેર – ઠેકાણે ઠેકાણે , સ્થળે સ્થળે

મુશળધાર – (મુશળ એટલે સાંબેલું) સાંબેલા જેવી જાડી ધાર
(અહીં વરસાદ)

શંખજુરું – એક સફેદ ચીકણો પણ્ણર

ਮੇਧਧਨੁ਷ - ਧਨੁ਷ਾਨਾ ਜੇਵੁਂ ਅੰਦਰਗੀ , ਸੇਟ ਰੰਗਮਾਂ ਫੇਖਾਤੁਂ ਰਮਣੀਥ
ਦ੍ਰਸ਼ਾਂ , ਗਾਮਲੋਕੋ ਤੇਨੇ ' ਕਾਚਬੀ ' ਪਣ ਕਹੇ ਛੇ .

ਈਟਾਰਸੀ , ਹੋਸ਼ਾਂਗਾਬਾਦ - ਮਧਾਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਨਾ ਸ਼ਹੇਰੋ

ਬੇਟ - ਨਈ ਕੇ ਦਰਿਆਮਾਂ ਵਚੇ ਆਵੇਲੋ ਜਮੀਨ - ਭਾਗ

ਸ਼ੂਲਪਾਣੇਸ਼ਵਰ ਮਹਾਦੇਵ - ਤ्रਿਸ਼ੁਭਧਾਰੀ ਸ਼ਿਵ

ਸੁਖਾਕਾਰੀ - ਸੁਖੀ ਹਾਲਤ , ਤੰਦੁਰਸਤੀ

ਸ਼ੁਕਲਤੀਰਥ - ਨੰਮਦਾ ਕਿਨਾਰੇ ਆਵੇਲੁਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਤੀਰਥ

ਲੋਕਮਾਤਾ - ਲੋਕੋਨੁੰ ਭਰਣਾਪੋਖਣਾ ਕਰਨਾਰ , ਉਛੇਰਨਾਰ ਮਾਤਾ

ਜੁਵਾਦੀ - ਜੁਵਨਾਂਨੋ ਮੁੱਖ ਆਧਾਰ

સ્વાધ્યાય

પ્રશ્ન : 1 નીચે આપેલા સવાલના જવાબ લખો .

1. નર્મદા નદી ક્યાં સરોવરમાંથી નીકળે છે ?

જ. નર્મદા નદી અમરકંટક નામના સરોવરમાંથી નીકળે છે .

2. નર્મદાનો અર્થ શો થાય છે ?

જ. ' નર્મ ' એટલે આનંદ અને ' દા ' એટલે આપનારી . જે આનંદ આપે તે નર્મદા .

૩. ગુજરાતમાં નર્મદાએ બનાવેલો બેટ ક્યાં નામે ઓળખાય છે ?

૪. ગુજરાતમાં નર્મદાએ બનાવેલો બેટ ‘કબીરવડ’ તરીકે
ઓળખાય છે .

૫. નર્મદા નદી ક્યાં શહેર પાસે સાગરને મળે છે ?

૬. નર્મદા નદી ભરૂચ શહેર પાસે સાગરને મળે છે .

૭. પંખીને પાંખે પ્રવાસ કરવો એટલે શું ?

૮. વહેતા પાણી ઉપર ઊંચેથી નજર રાખીને , ઉડતા પક્ષી જેવી
જડપથી પ્રવાસ કરવો એટલે “ પંખીની પાંખે પ્રવાસ કરવો ”.

પ્રશ્ન : 2 સમાનાર્�ી શબ્દ લખો .

1. પર્વત	-	પહેંડ
2. શીલા	-	પઢ્યર
3. મુસાફરી	-	યાત્રા
4. નજીક	-	પાસે
5. લાભ	-	ફાયદો
6. પર્યટન	-	પ્રવાસ
7. કિનારો	-	તટ , કંઠો

પ્રશ્ન : ૩ વિરોધી શબ્દ લખો .

1. પૂર્વ	×	પશ્ચિમ
2. અજવાળું	×	અંધારું
3. દ્રર	×	નજીક
4. સુંદર	×	કદરપું
5. લાંબી	×	ટ્રકી
6. કુદરતી	×	કૃત્રિમ
7. ઊંચે	×	નીચે

Thank You.....

